

En læreplan for steinerskolene

Oversikt -
steinerpedagogisk
idé og praksis

2014

En læreplan for steinerskolene

Oversikt – steinerpedagogisk idé og praksis 2014

Arve Mathisen

Utgitt av Steinerskoleforbundet, Oslo, 2014

Innhold

Læreplanens grunnideer og steinerpedagogisk praksis	3
Innledning	3
Steinerpedagogikkens spirituelle grunnlag	4
To grunnleggende steinerpedagogiske ideer	4
Oppdragelse til frihet.....	5
Elevenes individuelle behov, helhet og utviklingsperspektiver i læreplanen.....	5
Kunnskap og etikk	6
Kunst og kunstnerisk undervisning.....	8
Arbeidsboken, elevenes egenaktivitet og faglige bearbeidelse	9
Digitale ferdigheter og kunnskaper.....	10
Periodeundervisning – skoledagens oppbygging	12
Vurdering	12
Læreren	13
Utviklingsmotiver i steinerpedagogikken.....	13
Syvårsperioder	13
Individuelle og sosiale utviklingsmotiv	15
Tenkning - følelse – vilje.....	15
Viljens rolle i barnehagepedagogikken	16
Opplevelsens betydning i andre syvårsperiode	16
Tenkningens rolle i ungdomsalderen.....	17
Tre konstitusjonelle utviklingsmotiver.....	17
Legemets fysisk-organiske utvikling	17
De rytmiske livsprosessene	18
Kommunikasjon og relasjon	18
Sansningens betydning i steinerpedagogikken	19
Tenkningens utvikling i lys av læreplanen	20
Førskolealderen - seksåringen	20
2. - 4. klasse.....	21
5. og 6. klasse.....	21
7. klasse.....	22
8. og 9. klasse.....	22
10. klasse og videregående trinn	23
Historikk og organisasjonsform	23
Steinerskolenes læreplan i et historisk perspektiv	23
Appendiks 1	24
Forholdet til <i>Læreplan for grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring, generell del</i>	24

Læreplanens grunnideer og steinerpedagogisk praksis

Innledning

Oversikt - steinerpedagogisk idé og praksis inneholder en redegjørelse for ideene bak steinerskolens læreplan og en presentasjon av de vesentligste elementene i steinerpedagogisk praksis. Her beskrives det verdimeslige, kulturelle og kunnskapsmessige grunnlaget for steinerskolen. Pedagogikkens didaktiske utviklingsforståelse og undervisningens grunnprinsipper presenteres i relasjon til undervisning og elevenes læring. Planens andre del to gir en oversikt over pedagogiske målsetninger knyttet til de enkelte fagene og beskriver kompetansemål for undervisningen på utvalgte klassetrinn. Innenfor prinsippene om tilpasset opplæring og lokal læreplanvirksomhet er begge læreplanens deler forpliktende for den enkelte skole og lærer¹.

Prinsippet om tilpasset opplæring står sentralt i steinerpedagogikken. Læreplanens oversiktsdel og den konkrete fagdelen har begge en ideell og allmenn karakter. Den konkrete realiseringen av planens innhold og metoder må skje i respekt for enkeltbarnets og elevgruppens evner og muligheter. Læreplanenes generelle intensjoner og den enkelte elevs behov for tilpasset opplæring danner en kompleks ramme for skolens undervisning. Hensynet til begge vil kreve en kontinuerlig vurdering fra skolens og lærerens side. Undervisningen må skje i samforstand med en konkret gruppe elever, deres foresatte, skolens ledelse og forhold i samfunnet som helhet. Tilsvarende vil den enkelte skole eller region kunne bedrive et lokalt læreplanarbeid for å fremheve kulturelle, geografiske eller andre forhold av betydning for skolens undervisning. (Se appendiks 1 for informasjon om læreplanenes forpliktende karakter.)

Skolen virker i et samfunn preget av store kulturelle, teknologiske, økonomiske og miljømessige endringer. Fremtidens generasjoner går i dagens skole, og pedagogikkens oppgave blir å legge til rette for en ansvarlig og bærekraftig utvikling i årene som kommer. Elevene skal ikke kun oppdras til å møte samfunnet slik det er nå, de skal også rustes til å kunne prege fremtidens samfunn på en kunnskapsrik, selvstendig og nyskapende måte. En allsidig utvikling av evner og ferdigheter, så vel som en grunnleggende etisk orientering, er nødvendig for å kunne møte fremtidens utfordringer.

I steinerpedagogikken fremheves barnets individualitet som en kilde til nyskaping og kreativitet. Det individuelle i hvert barn forbindes med evnen til etiske handlinger og personlig utvikling. Pedagogikkens målsetning vil være å skape best mulige forutsetninger for at dette innerste og dypere sett hellige i alle mennesker skal komme til sin rett. Lærernes og læreplanenes utfordring blir å være medhjelper og en inspirasjonskilde til at barnets individualitet og personlige egenart skal få så gode utviklings- og vekstkår som mulig.

Likeverdig med respekten for enkeltindividet er steinerpedagogikkens idé om at alle aktiviteter knyttet til skolen skal være innrettet mot de samfunn, det mangfold av kulturer og den natur som elevene omgis av. Steinerpedagogikken ser ingen motsetning i denne intensjonen om å ta vare på det mest individuelle i hvert barn og samtidig innrette pedagogikken mot de kår og forventninger som møter barnet fra dets omverden. Både en sosialisering og en tilegnelse av de kunnskaper og ferdigheter som fordres i samfunnet vil være nødvendige elementer i en oppdragelse til frihet. For det er nettopp i fellesskapet og i den aktuelle kulturelle og samfunnsmessige situasjon at hvert enkelt menneske kan finne sitt virkefelt og sine muligheter til et liv i pakt med egne evner, holdninger og overbevisninger.

---

¹ Se appendiks 1 om hvordan oversiktsdelen forholder seg til *Læreplan for grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring, generell del*.

Steinerpedagogikkens spirituelle grunnlag

Steinerskolens pedagogikk ble utviklet av Rudolf Steiner med utgangspunkt i hans filosofiske og antroposofiske virksomhet. Antroposofien forholder seg til menneske, samfunn og natur på en spirituell så vel som en materiell måte. Dette innebærer at tilværelsens materielle og sansbare aspekter forbindes med ikke-sansbare, spirituelle komponenter. I antroposofien beskrives mennesket som bestående av legeme, sjel og ånd, og menneskets åndelige eller spirituelle natur oppfattes som eksisterende utover liv og død. Slik oppstår et menneskebilde som tilkjenner alle mennesker noe uutgrunnelig og hellig utover de iakttagbare evner og ferdigheter.

Steinerpedagogikken henter inspirasjon til en human og økologisk orientert etikk fra en slik helhetstenkning og er på den ene siden rettet mot utviklingen av en konkret livsdyktighet knyttet til aktuelle samfunnsmessige og kulturelle vilkår. På den andre siden søker pedagogikken å møte hvert enkelt barn med taktfullhet og dyp respekt. Denne respekten kommer også til uttrykk i hvordan undervisningen forholder seg til naturen og til kulturelle, historiske eller samfunnsmessige temaer.

Antroposofi eller elementer fra et spirituelt livssynsinnhold kommer ikke frem i undervisningen og utgjør derfor kun et bakteppe for pedagogikkens metodiske, didaktiske og holdningsmessige utforming.

To grunnleggende steinerpedagogiske ideer

I hovedsak bygger steinerpedagogikken på to grunnleggende idékomplekser. Det ene er betydningen av at det tankemessige, det emosjonelle og det handlingsmessige står i en fruktbar sammenheng. Kort sagt kan man si at grunnlaget for læring og utvikling legges i viljeshandlinger, som relateres til følelsesmessige erfaringer og som så i sin tur knyttes til intellektuell læring. Hvordan man i undervisningen forholder seg til vilje og følelse danner grunnlaget for den senere utviklingen av selvstendig dømmekraft og tilegnelse av teoretiske kunnskaper. Ideen om sammenhenger mellom kognitive, emosjonelle og viljesmessige elementer har helt siden Platon vært et kjent og praktisert pedagogisk prinsipp. Mest kjent er kanskje Pestalozzis tanker om hodets, hjertets og håndens læring.

Det andre sentrale idékomplekset i steinerpedagogikken henger sammen med en firedelt strukturering av menneskets natur. Disse aspektene ble av Rudolf Steiner betegnet som den fysiske kroppen, eterlegemet, astrallegemet og jeget. Menneskets fysiske legeme består av de samme stoffer som finnes i resten av verden. I så henseende er mennesket i slekt med mineralriket. Eterlegemet er betegnelsen på livsprinsippet i mennesket og ytrer seg gjennom vekst og formdannelse, en egenskap mennesket har til felles med planteriket. Astrallegemet betegner evnen til kommunikasjon gjennom blant annet persepsjon og bevegelse, og kan forstås relasjonelt som en disposisjon for følsomhet og reaksjon i menneskets møte med sin omverden. Dette har mennesket til felles med dyrene. Jeget knyttes til tenkning, språklige ferdigheter og selvbevissthet. Med jeget forstår Rudolf Steiner et spirituelt aspekt ved mennesket. Disse fire vesensleddene oppfattes som dynamiske elementer i en levende helhet som stadig er i utvikling. Slik oppstår et menneskebilde som i tillegg til den fysiske kroppen anerkjenner at liv, sansning og bevegelse samt evnen til språk, tanke og selvrefleksjon også hører med i en fullstendig beskrivelse av menneskets natur.

Hvert av de fire aspektene krever sin egenartede pedagogiske ivaretagelse, og steinerpedagogikken legger vekt på at det kroppslige, det levende og det relasjonelle skal tiltales og tematiseres på ulike måter. Steinerskolens idé om en oppdragelse til frihet ser likevel ikke på det øverste nivået, individets selvbevisste dannelsesvei, som pedagogikkens egentlige anliggende.

Skolen skal kun tilstrebe å gi barn og unge det beste grunnlaget for selv fritt å orientere seg etisk, politisk, religiøst og erkjennende.

En slik forståelse av pedagogikken i samspill med vekst og modning hos barnet har røtter tilbake til blant annet Aristoteles og Kant og er beslektet med enkelte utviklingspsykologiske tilnærminger.

Mens Steinerskolen slik kan forbindes med viktige bidrag i pedagogikkens idéhistorie, er ideen om å integrere disse i prinsippet om en oppdragelse til frihet egenartet for Steinerpedagogikken.

Oppdragelse til frihet

Idealet om en oppdragelse til frihet står sentralt i Steinerpedagogikken. Frihet forstås ikke her som den størst mulige emansipasjon eller selvrealisering, men som idealet om at elevene skal kunne utvikle sine evner og talenter på en slik måte at de kan forholde seg aktive og ansvarstagende til seg selv og sin omverden.

Frihetsbegrepet i Steinerpedagogikken er knyttet til en harmonisk utvikling av tenkning, følelse og vilje på den ene siden, og kroppslig sunnhet, gode vaner og en relasjonssmessig modning på den andre. Frihet forstås altså forbundet både med barnets handlende, opplevende bevissthet og med et kroppslig, konstitusjonelt aspekt. Således kan idealet om en oppdragelse til frihet sies å forbinde de to grunnleggende Steinerpedagogiske ideene til en helhet. Ved å fremheve både bevissthetens og konstitusjonens betydning i sammenheng med barnets læring og utvikling, søker Steinerpedagogikken å selvstendiggjøre elevene på en ansvarlig måte. Frihet betyr følgelig å kunne forholde seg både ansvarlig og kreativt nyskapende til livets etiske utfordringer.

På Steinerskolen tiltales barn og unge som fullverdige og kompetente ut fra sine forutsetninger. Oppveksttiden forstås på ingen måte som mangelfull i forhold til voksenalderen, men har sin fulle egenverdi. Samtidig er barn og unge sårbare. De trenger voksnes bistand og beskyttelse for å trives og utfolde sine evner i læring og utvikling.

Frihetsideen gir Steinerpedagogikken en verdiorientering for den konkrete skole- og samfunnsvirkeligheten der elever, lærere og foresatte samvirker i hverandres læring og oppdragelse. Ideen om en oppdragelse til frihet kaster således et etisk overlys over skolens pedagogiske praksis. Den kan vekke undring, gjensidig respekt og inspirere til en åpenhet mot det ukjente. Steinerpedagogikken er religiøst og livssynsmessig uavhengig.

Elevenes individuelle behov, helhet og utviklingsperspektiver i læreplanen

Rudolf Steiner uttrykte ofte i sine pedagogiske foredrag at det var elevenes behov, elevenes evner til læring og til utvikling som ga læreplanen dens utforming. Lærernes oppgave var å 'lese i menneskenaturen' og undervise i tråd med denne 'lesningen'. En lærer som i den daglige undervisningen møter hver av sine elever med en spørrende respekt for nettopp dette barnets egenart vil være medskaper i en etisk relasjon. Steinerskolens læreplaner og pedagogiske ideer anerkjenner nettopp betydningen av slike fine etiske tegn som kan utspille seg mellom lærer og elev. En lærer som virkelig ser sine elever vil kunne ane de muligheter som hver enkelt av dem bringer med seg og vil kunne stimulere til læring og utvikling.

Ved siden av ideen om lærerens åpne 'lesning' av elevenes muligheter og en tilhørende individuelt tilpasset læring, rommer også Steinerskolens læreplan en faglig, metodisk og innholdsmessig del av felles karakter. Elevene vil gjennom skolegangen møte en helhet av lærestoff. Det vil si at lærestoff og arbeidsmåter samlet sett dekker den kunnskapsarv og det ferdighetsspektrum som skolen har til oppgave å forvalte. Planen tilstreber en slik helhet på mange plan: Fra mytisk tid til kunnskapssamfunn, fra toving av ull til digitale ferdigheter, fra lokal kulturtradisjon til global solidaritet og forståelse. Både faginnhold og arbeidsmåter tar utgangspunkt i det nære og kjente

og beveger seg gjennom skoleårene mer og mer i retning av komplekse og mer abstrakte sammenhenger.

Som et tredje prinsipp i læreplanen kommer at all læring er organisert med hensyn til utvikling. Sett i et større perspektiv knyttes læring og utvikling i steinerpedagogikken til tre utviklingstidsrom på syv år hver. Hver av syvårsperiodene er igjen differensiert slik at bestemte faglige temaer og læringsmåter tilordnes hvert klassetrinn. Fagene er progressivt organisert slik at de tydelig inviterer elevene til både læring og utvikling. Dette aspektet av læreplanen går ut over den enkelte elevs individuelle situasjon og kan oppfattes som en kvalitativ utviklingsreise, en form for dannelsesreise gjennom 13 skoleår.

Steinerskolenes læreplan kan altså ikke forstås ut fra bare ett av disse aspektene alene; kun ut fra faginnhold og metoder, kun basert på ideer om pedagogisk utvikling, eller bare ut fra den 'lesende' etiske relasjonen som oppstår i møtet mellom elever og lærere.

Læreplanen er faglig og kunnskapsmessig orientert mot et helhetlig innhold som speiler så vel verdens 'realia' som elevenes identitetsmessige erfaring av seg selv i møtet med fagene. Planen bygger på en idé om utvikling som gjør at nye arbeidsmåter og nye aspekter av fagene dukker opp ettersom elevene blir eldre. Planen forutsetter en respekt for hvert enkelt barn og en intensjon om å skape undervisningen ut fra en etisk orientert 'lesning' av de egenskaper og evner som elevene bringer med seg.

Nettopp ved å behandle disse tre læreplanaspektene som delvis uavhengige kan det oppstå fruktbare mellomrom, pedagogisk kreative intervaller, der en forutsigbar faglig læring kombineres med hensynet til alt det uforutsigbare og umålbare som også skjer på skolen hver dag. Planen respekterer således fortidens kulturarv, den forholder seg åpen og sensitivt til fremtiden og gir rom for en rik og kvalitativ utfoldelse av livet på skolen hver dag.

Kunnskap og etikk

Steinerpedagogikken har som ideal for skolegangen helhetlig sett at elevene skal ha bearbeidet de sentrale kunnskapsmotivene innenfor alle skolefag gjennom handlende erfaring, emosjonell opplevelse og tankemessig forståelse. Kunnskapsbegrepet i denne læreplanen inkluderer ferdigheter av praktisk, følelsesmessig, teoretisk og sosial karakter. I tillegg til kunnskapens mentale forankring anerkjenner steinerpedagogikken også en kroppslig, situert og intersubjektiv kognisjon. Fagene blir derved utviklende arbeidsfelt for elevene. Dette fordrer et etisk syn på bruken av kunnskap i skolen. Kunnskap forstått som deltakelse i verden, som handlingskompetanse, innebærer at læreplanen må være etisk orientert i forhold til kunnskapens virksomme og dannende kvaliteter.

Sett i et globalt perspektiv er verden avhengig av en type kunnskap som fokuserer på helheten i samfunnet og i naturen; en kunnskap om konsekvensene av å endre eller påvirke kretsløp og prosesser. Likeledes trengs det dyp og inkluderende forståelse for verdens ulike kulturer og samfunnsformer.

Ved at elevene lærer å kjenne og forstå sin verden og dens historie skapes grunnlaget for fremtidig virksomhet og nyskaping. Kunnskap fremstår i steinerpedagogikken som formidleren og brobyggeren mellom de verdier og muligheter som er knyttet til individet på den ene siden og til samfunnet og natur på den andre. En skole hvor elevene skal opparbeide sine grunnleggende kunnskaper, ferdigheter og kompetanser er gitt et stort etisk ansvar.

Et vesentlig etisk aspekt av skolens kunnskapsformidling gjelder den helhetlige forståelsesrammen som relaterer viten og ferdigheter til en større omkrets av fenomener. Steinerpedagogikken står for

bestemte verdivalg når det gjelder å skape en etisk kontekst til den kunnskapen elevene arbeider med på skolen. Undervisningen vil preges av en dyp respekt for naturens storhet og mangfold, og for de ulike kulturers egenart. Et element av ærefrykt kommer til uttrykk i steinerpedagogikkens omgang med kunnskap. Også evnen til kritisk refleksjon hører med i en etisk kunnskapsforståelse. I et fremvoksende kunnskapssamfunn bør skolen gi elevene et grunnlag for selvstendig tilegnelse, tolkning og forståelse av tilgjengelig informasjon, samt vekke deres interesse og lyst til å skape ny viten. Et slikt grunnlag legges blant annet gjennom inkluderingen av kunstneriske og håndverksmessige arbeidsmåter. I slike aktiviteter erfares den motstand og korreksjon som følger av en konkretisering eller en praktisk utførelse. Likeledes vil valg av både materialer og uttrykk kunne knyttes til en verdimelessig orientering. På mange måter kan arbeidet med både kunst og håndverk innebære at det utvikles en praktisk så vel som etisk intelligens. Elevene arbeider for en stor del med naturmaterialer i håndverksfagene. Så langt mulig er skolebygg og uteområder utformet i vakre og bærekraftige kvalitetsmaterialer. Slik betoner skolen bærekraftighet og vektlegger at elevene i så stor grad som mulig skal møte en kvalitativ materialitet i sin skolehverdag.

Steinerskolens læreplan inneholder en omfattende fagkrets, mens arbeidsmåten innenfor hvert faglig tema ofte vil være preget av konsentrasjon og fordypelse. Et slikt dybdeperspektiv bidrar til at hvert skoleår og hvert undervisningstema kan erfares av elevene som nytt og læringsmessig utvidende. Å arbeide med en tematisk konsentrasjon betyr at undervisningen får en eksemplarisk karakter, samtidig som den gir elever og lærere tid til bearbeidelse og refleksjon. Prinsippet om fordypning og bevegelsen fra det nære og konkrete til globale eller mer abstrakte sammenhenger gjennom skoleårene danner til sammen et viktig didaktisk og etisk fundament for kunnskapstilegnelsen. Nedenfor følger noen eksempler på hvordan et etisk forhold til kunnskap og undervisning kan ivaretas i praksis.

Mange steinerskoler har knyttet kontakt med en gård hvor elevene får oppleve planter, dyr og mennesker i et levende landbruk. Hver årstid innbyr til ulike aktiviteter og erfaringer som vil bringe elevene i kontakt med førindustrielle livsrytmer og arbeidsoppgaver. Likeledes er det vanlig å anlegge en skolehage der elevene opplever å dyrke grønnsaker. Turer i skog og mark, på fjellet og fjorden hører med i en klasses erfaringsverden. Slik knyttes bånd til naturen og til de grunnleggende arbeidsoppgaver som henger sammen med ernæring og hushold.

Fortellerkunst som undervisningsform vil på mange plan betone sammenhenger i undervisningen. En fortelling har en rød tråd, en hendelseslinje som taler til elevenes egenerfaring og individuelle opplevelser. Fortellingen skiller seg fra ren faktaorientert fremstilling ved at det er skapt en konkret, opplevbar ramme rundt innholdet som formidles. Når elevene de første skoleårene møter eventyr, legender og mytiske fortellinger fra ulike kulturer, er dette med på å danne en kunnskapsmessig klangbunn både for deres menneskelige utvikling og for en videre kunnskapstilegnelse de senere skoleårene. Denne type fortellinger kombinerer konkrete miljø- og naturskildringer med et etisk budskap. Fortellingen kan være en inspirasjon til å forstå dypere aspekter ved natur, kultur og menneskelige forhold samtidig som den formidler fagkunnskap. Den muntlige undervisningsformen og påfølgende samtaler spiller en stor rolle i steinerskolen. En levende dialog mellom lærer og elev skaper en atmosfære av trygghet og vektlegger en sosialt utviklet forståelse i gjensidig respekt og verdsettelse.

Høyere opp i klassene skifter læringen karakter i retning av forståelse og oppdagelse av sammenhenger i både natur- og samfunnsfagene. Eksempelvis kan konkrete skildringer av historiske hendelser og skikkelser følges opp med drøfting av ideene og samfunnsstrukturene som ligger bak. Likeledes inkluderes elevenes egen refleksjon når læreren gjennom sin undervisning stiller spørsmål på en slik måte at elevene selv kommer frem til prinsippet bak for eksempel James Watts oppfinnelse av den anvendbare dampmaskin-teknologien. I sammenheng med dette vil de

naturfaglige, personlig biografiske og de samfunnsmessige konsekvensene av Watts epokegjørende arbeid bli drøftet med elevene. Kanskje velger klassen å sette opp et skuespill av Oskar Braaten hvor arbeidernes kår i denne historiske perioden gis et kunstnerisk uttrykk.

I et etisk kunnskapsperspektiv blir skolens utfordring å legge til rette for at elevene kan erfare sammenhenger, tyde overordnede perspektiver og tenke innovativt. Et reservoar av grunnleggende viten er et godt utgangspunkt, men kunnskapene vil ikke oppleves som aktuelle og livsnære dersom de ikke har forankring både i en personlig opplevelse av sammenheng og i en handlingskompetanse. Kunnskapens rolle i steinerskolen vil være en del av en større bestrebelse som handler om å hjelpe elevene å finne seg til rette i verden, men også å gi dem innsikt og mot til å forandre den. Virkelige kunnskaper innebærer selvinnsikt og saksinnsikt forent med evnen til handling.

Kunst og kunstnerisk undervisning

Kunst og kunstnerisk virksomhet gjennomtrenger de fleste aspekter av steinerskolens praksis. Ideelt sett gjelder dette undervisningen i alle fag, skolens arkitektoniske utforming, lærernes utdanning, skolens møtekultur og sosiale samværsformer.

I steinerpedagogikken eksisterer det et slektskap mellom ideen om en oppdragelse til frihet og skolens praktisering av kunstnerisk virksomhet. På en tilsvarende måte som frihet og ansvar henger sammen, vil kunstneriske uttrykksformer realiseres i møtet med ulike rammebetingelser og begrensninger. I steinerskolen utgjør læreplanenes faglige innhold en slik ramme for bruken av kunst i undervisningen. Det faglige utgjør materialet for den kunstneriske bearbeidelsen. Kunsten åpner for øvelse, tverrfaglighet, anskueliggjøring og vekking av kreative evner i sammenheng med faglig kunnskap. Derfor står faglig læring og kunstneriske arbeidsmåter i steinerskolen i et gjensidig utviklende forhold. Kunst tilskrives en rik egenverdi i steinerpedagogikken, men forstås samtidig som instrument og medhjelper til faglig bearbeidelse og fordypelse, til opplevelse, forståelse og kunnskap.

På steinerskolen vil undervisningen på den ene siden være kunstnerisk utformet fra lærerens side, på den andre siden vil elevenes læring gjennomgående ledsages av kunstnerisk inspirerte bearbeidelsesformer. Slik forfekter steinerskolen et prinsipp om at både undervisning og læring styrkes gjennom integrasjonen av kunstneriske arbeidsformer. Det ligger i kunstens natur at dens uttrykk kan varieres og tilpasses til ulike læringssituasjoner og -behov. En kunstnerisk utformet undervisning vil kunne forbinde allmenne faglige temaer med en individuelt utformet 'dramaturgi' eller 'koloritt'. Derved konkretiseres undervisningsinnholdet, og lærerens faglige engasjement og begeistring vil kunne synliggjøres. Tilsvarende gis elevene muligheter til å gjøre en rekke egne valg når undervisningstemaet skal bearbeides. Overalt hvor det kunstneriske er integrert i skolens pedagogiske virksomhet, skapes det frihetsrom der elever og lærere kan øve kreative ferdigheter og faglig fordypning.

Følger man en klassens undervisning gjennom en skoledag, vil man se hvordan kunstneriske øvelser og en estetisk bevissthet vil være tilstede i stor grad. I småklassene begynner dagen oftest med aktiviteter som sang, fløytespill, bevegelse, resitasjon og kanskje en eller flere sosiale leker. Deretter kommer ofte en samtale mellom læreren og elevene omkring temaet i undervisningen. Elevene har sovnet på det nye som ble gjennomgått dagen i forveien, og nå er oppgaven å skape en god dialog omkring forståelsen og implikasjonene av det aktuelle faget. Målet er å utvikle en god samtalekultur. Etter samtalen kommer tiden for elevenes eget arbeid. Ofte skjer bearbeidelsen i form av at elevene skriver, tegner og formgir egne arbeidsbøker der en individuelt bearbeidet gjengivelse av fagtemaet nedfelles. I tillegg til arbeidsboken brukes det i steinerskolene en rekke andre bearbeidelsesformer der kunstneriske, håndverksmessige og teoretiske elementer

integreres. En slik skoletime avsluttes gjerne ved at læreren gjennomgår nytt stoff. Avhengig av fag og klassetrinn benytter læreren ulike kunstnerisk inspirerte arbeidsmåter. Det kan være fortellerkunst som gjennom visualisering og dramatisering fremstiller historisk stoff. Det kan være estetisk tilrettelagte eksperimenter i fysikk eller kjemi, bevegelsesøvelser knyttet til matematikk, eller tegning og modellering i biologi, for å nevne noen muligheter. Senere på dagen vil elevene på tilsvarende måte møte en estetisk preget pedagogikk i fremmedspråk, norsk og matematikk.

I tillegg til at undervisningen i teoretiske fag er kunstnerisk bearbeidet, kommer selve de estetiske og håndverksmessige fagene, som gis stor plass i steinerskolens læreplan både i grunnskolen og i videregående skole. Avhengig av klassetrinn vil elevene flere timer ukentlig arbeide med fag som musikk, eurytmi, drama, maling, tegning, modellering og en rekke håndverksfag. I disse fagene legges det vekt på teknikk og håndverksmessig øvelse ved siden av det estetiske uttrykket. På en tilsvarende måte som teorifagene inneholder kunstneriske arbeidsformer, forsøkes det i kunst- og håndverksfagene å innarbeide metodiske, tekniske, historiske og andre teoretiske elementer ut fra ideen om at teori og praksis hører sammen.

I tillegg til kunstoff og kunstneriske arbeidsmåter i undervisningen spiller kunsten også en fremtredende rolle i forhold til skolens og skoleomgivelsens utforming. En rekke av landets steinerskoler har oppført skolebygg i en antroposofisk inspirert byggestil. Denne arkitekturen preges av formriktighet og frodig fargebruk samtidig som bygningene skal være funksjonelle og skape en estetisk ramme rundt skolelivet.

Arbeidsboken, elevenes egenaktivitet og faglige bearbeidelse

Lærestoff og skoleaktiviteter er for en stor del formidlet og ledet av læreren. Lærerens sentrale rolle i steinerpedagogikken balanseres ved at elevene gis tid og rike utfordringer til egen faglig bearbeidelse og samarbeid med medelever.

Elevenes faglige bearbeidelse skjer gjennomgående neste skoledag etter at innholdet er presentert i undervisningen. Både elever og lærere sover bokstavelig på temaet før det tas opp i felles samtale og videre individuell bearbeidelse. En mye brukt bearbeidelsesform er at elevene lager egne arbeidsbøker i sentrale teoretiske fag som norsk, matematikk, samfunnsfag og naturfag. Arbeidsbøkene inneholder vanligvis både en gjengivelse og en bearbeidelse av kjernestoffet fra den aktuelle undervisningen. De første skoleårene brukes boken til øving av bokstaver, tall og formtegning i tillegg til at elevene tegner fra innholdet i lærerens fortellinger. I sammenheng med den første skrive- og leseopplæringen skriver elevene enkle setninger hentet fra fortellerstoffet. Det gis rom for og hjelp til elevenes individuelle og felles tekstsaking fra 2.klasse av, og arbeidsbøkene vil inneholde både avskrifter, diktater og egenproduserte tekster i ulike sjangrer. Selvstendig kunnskapsinnhenting og friere tematisk bearbeidelse tiltar med stigende alder. Fra 6.-7.klasse forfatter elevene gjennomgående selvstendige tekster og referater knyttet til undervisningen. Elevenes faglige bearbeidelse bygger etterhvert på skriftlige og digitale kilder i tillegg til lærerens fremstilling. Den selvstendige bearbeidelsen av skolefagene bidrar til en større innsikt i egne læreprosesser hos elevene. Arbeidsboken gis en bevisst estetisk utforming både med hensyn til språk og visuelle kvaliteter. Dette gir rom for en kontinuerlig øvelse av norsk, skriftforming og ulike illustrasjonsteknikker. På denne måten blir skriftspråk og formidlingsevne kontinuerlig øvet på en tverrfaglig basis. Digital teknologi integreres i ulike former for faglig bearbeidelse.

Ved siden av arbeidsboken benyttes det en rekke andre former for faglig bearbeidelse i steinerskolen. Det kan være alt fra tegning, maling og modellering, at elevene skriver egen poesi og prosa eller at klassen for eksempel modellerer skjelett i anatomien. Vanlige andre bearbeidelsesformer er særoppgaver, bruk av oppgavesamlinger i matematikk og språkfag til større prosjekter der elevene enkeltvis eller i grupper bearbeider og presenterer et tema ved bruk

av forskjelligartede presentasjonsteknikker. I enkelte fag anvendes læreverk i tillegg til arbeidsboken. Elevenes egen faglige bearbeidelse skjer hver dag på skolen, men også i form av lekser.

På videregående trinn forventes det en stadig større faglig fordypning hos elevene samtidig som de i større og større grad forventes å ta ansvar for egen læring. Dette kulminerer i 2. og 3. videregående klasse når de gjennomfører et individuelt fordypningsprosjekt, enten som tematisk fritt valgt årsoppgave eller som prosjektoppgave knyttet til et spesifikt fagområde. Under faglig veiledning føres elevene inn i en utprøvende og forskende prosess som krever selvstendighet i valg av tema, arbeidsmetodikk og presentasjonsform. Et slikt omfattende fordypningsprosjekt viser ut over det øvrige skolearbeidet, og kan fungere som en forberedelse til videre studier. Oppgavetemaet bearbeides som regel både skriftlig og praktisk-kunstnerisk. Arbeidet avrundes med en muntlig presentasjon for et større publikum. Års- og prosjektoppgavene vurderes eksternt.

Digitale ferdigheter og kunnskaper

Den digitale teknologien har i løpet av få år forandret verden. Aldri før har en teknologisk revolusjon vært så gjennomgripende og berørt mennesker og natur på en slik kompleks og omfattende måte. Digital teknologi kjennetegnes ved at den på den ene siden er usynlig tilstede i organiseringen av nesten alle samfunnets funksjoner. På den andre siden inntar digitale medier en sentral og synlig plass i yrkesliv, utdanning og fritid. Teknologien er umerkelig ved at liv og arbeid gjøres enklere, den kommer i fokus ved å være uunnværlig verktøy i produksjon, kommunikasjon, og underholdning.

På kort tid har den digitale teknologiens allestedsnærværelse åpnet for helt nye aktivitetsformer. En gjennomgripende interaksjon mellom menneske og maskiner er blitt mulig. Det har oppstått en digital kultur der tekst, tall, bilde og lyd kan anvendes, kombineres og kommuniseres med en stor grad av frihet. Alt tyder på at denne utviklingen kun er i sin spede begynnelse, og at mennesker i alle aldre de nærmeste årene stadig mer vil bruke og skape digital teknologi.

For skolen innebærer dette utfordringer på mange plan. Steinerpedagogikken med sin likeverdige vektlegging av barnets og samfunnets perspektiv vil på den ene siden betone at digitale medier har en selvfølgelig plass i skolen, legitimert gjennom denne teknologiens sentrale posisjon i samfunnet som helhet. På den andre siden er det nødvendig å reflektere over hvilke konsekvenser bruken av digitale mediene har for barn og unges utvikling, læring, kommunikasjon og kultur. En slik refleksjon vil søke å gi et nyansert og dynamisk bilde av den digitale teknologiens rolle i steinerpedagogikken.

Steinerskolens allmenndannende karakter innebærer i denne sammenhengen at den digitale teknologiens plass i læreplanen må ses i relasjon til hele skoleløpet og til pedagogikkens utviklingsdidaktiske retningslinjer. Digitale mediers plass i skolen vil måtte relateres til elevenes utviklings- og læringsmuligheter og innordnes i et tverrfaglig perspektiv. Prinsipielt kan det sies at de synlige aspektene av den digitale teknologien i løpet av skoletiden skal kunne beherskes på en selvstendig, funksjonell og bevisst måte. De usynlige aspektene av teknologien gjøres likeledes til tema ved at elevene gradvis utvikler forståelse og kritiske ferdigheter i forhold til bruken og tilstedeværelsen av digital teknologi.

I steinerpedagogikken vil digital kompetanse innebære elementer av:

- *håndverk*: konkrete brukerferdigheter
- *kunst*: evnen til å uttrykke seg og kommunisere digitalt
- *kommunikasjon*: digitale medier, bruk av læringsplattform
- *teoretisk kunnskap*: forståelse for teknologiens hard- og software, evnen til å innhente og bruke digitalt formidlet informasjon
- *læring gjennom digitale læringsverktøy*

- *kritisk refleksjon og handlingskompetanse*: nettvett, bedømmelse av teknologiens virkninger og evnen til aktiv, reflektert deltagelse samt kildekritiske ferdigheter
- *kompensasjon*: forsterking av bevegelse, sansning, nærhet til mennesker og natur; en øket fokus på ikke-teknologisk-medierte erfaringer

Steinerpedagogikken anser de første skoleårenes prinsipper om læring gjennom konkrete fysiske erfaringer, gjennom bevegelse, rikt sammensatte sanseerfaringer som en vesentlig forberedelse til videreutviklingen av den digitale kompetansen. Gjennom øvelsene i levende og akustisk klingende språk og musikk, gjennom materielle og fysiske kunst- eller håndverksuttrykk skoles og utviklers nettopp de grunnferdigheter som senere kan tas i bruk med digitale redskaper. Læreren nærhet som en ansvarlig, deltakende og formidlende voksen åpner opp for en engasjert og situasjonstilpasset læring de første skoleårene. I det menneskelige fellesskapet blant barn og voksne på skolen skjer det hver dag noe uventet på godt og ondt. De konkrete livserfaringene som vokser ut av skolelivets nødvendige mellommenneskelige improvisasjoner skaper et etisk fundament for de friere interaksjonsformer som er mulige innenfor digitale kultur- og kommunikasjonsformer.

I barnehagen og de første skoleårene spiller derfor den konkrete bruken av digital teknologi en svært liten rolle i steinerpedagogikken. I denne tiden legges det vekt på konkrete læringsformer, samvær og sanse- og bevegelsesmessig utfoldelse som nettopp ikke skal være teknologisk formidlet. Dette er begrunnet i steinerpedagogikkens syn på kunnskap, læring og på menneskets utvikling. På de lavere klassetrinnene legges grunnlaget for en digital kompetanse gjennom utviklingen av samhandlende og kroppsnære grunnferdigheter. Med utgangspunkt i det nære og konkrete utvides etter hvert læringen til å inkludere abstrakte kunnskaper og digitalt medierte arbeidsmåter. En slik betoning av de ikke-medierte erfaringene fortsetter opp gjennom hele skolegangen, mens den digitale kompetansen etterhvert utvikles parallelt med dette.

På mellomtrinnet gjøres elevene fortrolige med grunnleggende former for digital teknologi. Det legges vekt på å utvikle brukerferdigheter i enkel tekst- og bildebehandling og kommunikasjon via sosiale medier, e-post og internett. De redskaps- og håndverksmessige sidene ved teknologien betones, samtidig som grunnprinsippene for nettvett og 'digital etikk' gjøres til tema. Her søkes det hele tiden en balanse mellom å bygge på det elevene allerede mestrer og å finne frem til temaer og læringsinnhold som kan utfordre dem.

Ungdomstrinnet innebærer at den forståelsesmessige komponenten av digital teknologi kommer mer i forgrunnen. Hvordan er en datamaskin satt sammen? Hvilke komponenter inneholder den og hvordan fungerer disse? Hvilke typer programvare finnes og hvordan brukes disse? I steinerpedagogikken inntar denne typen kunnskap en viktig plass fordi den bidrar til en selvstendigjøring og en mulighet for aktiv skaping og deltagelse fra elevenes side.

Elevene dyktiggjør seg videre i bruken av teknologien og integrerer den i sin bearbeidelse av undervisningen i ulike former for digitale 'arbeidsbøker' og kunstneriske uttrykk. Utviklingen av en digital kulturforståelse knyttes til mer omfattende etiske og kildekritiske betraktninger, samtidig som elevene i prosjektarbeid kan få erfare de sterke og svake sidene ved å arbeide i digitale fellesskap. Elevene gjøres kjent med hvordan de selv kan bidra til utviklingen av både kommersiell og open-source-programvare.

På videregående trinn integreres de digitale verktøyene mer og mer i elevenes arbeids- og uttrykksformer. Ved siden av å forsterke brukerferdigheten og den teknologiske forståelsen, kommer refleksjoner og oppgaver knyttet til muligheter og utfordringer ved digitale medier. Digital teknologi kan på dette trinnet integreres i de fleste skolefag, enten som redskap til kommunikasjon, fremstilling og kunnskapsinnhenting, eller som tema for faglig bearbeidelse.

Periodeundervisning – skoledagens oppbygging

På steinerskolen gis undervisningen i norsk, matematikk, samfunnsfag og naturfag i perioder med en varighet på 2 - 5 uker. Skoledagen begynner med en dobbelttime som varer fra 90 - 120 minutter, og i dette tidsrommet foregår periodeundervisningen. I flere uker beskjefter klassen seg hver dag med et bestemt tema, noe som inviterer til faglig fordypning både for elever og lærere. Denne arbeidsformen byr på gode muligheter for prosjekter, gruppearbeid og tverrfaglige innslag. Periodenes prosjektkarakter gir også rom for selvstendig forskende virksomhet hos elevene.

Etter dobbelttiden kommer de ulike fagtimene. Fag som krever jevnlig øvelse og som sikter mot opparbeidelse av ferdigheter, undervises i faste uketimer gjennom hele året. Enkelte fag som norsk og matematikk, vil både gis i uketimer og som periodeundervisning. Skolene tilstreber å legge timeplanen slik at norsk, fremmedspråk, matematikk og enkelte av kunstoffagene kommer midt på dagen, mens fagtimene i gymnastikk og håndverk legges til sist. Denne inndelingen bygger på ideen om en tredeling av skoledagen der undervisningen begynner med teoretiske fag, fortsetter med fag som betoner en gjentakende ferdighetsøvelse og avslutter med fag der bevegelse og viljesaktivitet er fremtredende. Dette gir en mulighet for at teorifagene bevisst og ubevisst blir bearbeidet gjennom de andre fagområdene som ligger senere på dagen. Skoledagen gis samtidig en trivselsfremmende rytmisk variasjon.

Vurdering

De vurderingsformer som benyttes i steinerskolen er en integrert del av pedagogikken og samsvarer med prinsippene om vurdering for læring. Vurderingen skal gis i forhold til læreplanenes faglige innhold, dens progresjon og læringsmål. Formålet med vurderingen er å stimulere til læring og bevisstgjøre faglige utfordringer, samtidig som elevene skal anspores til økende innsikt i egen utvikling og understøttes i sin tro på egne evner og muligheter. Tilbakemeldingene til elevene skal sikre åpenhet og forutsigbarhet og bidra til et godt samarbeid mellom elever, foresatte og lærere. Vurderingen vil være et grunnlag for tilpasset opplæring og skal hjelpe elevene å ta ansvar for egen læring.

Tradisjonelt har steinerskolen vært karakter- og eksamensfri. Elevens skolearbeid ble vurdert i form av vitnemålets beskrivende tilbakemeldinger. I 2006 ble det innført en ordning med tallkarakterer for å angi elevenes sluttkompetanse etter tredje videregående trinn. For avgangselevne kan det også gis skriftlige vurderinger i tillegg til karakterene.

Ut over karakterer for tredje videregående klasse benytter steinerskolen et stort spekter av vurderingsformer, fra korte råd og kommentarer underveis, via systematiske muntlige og skriftlige tilbakemeldinger til det omfattende vitnemålet, eller årsvurderingen, etter hvert skoleår. I tilbakemeldingene legges det stor vekt på positive aspekter ved skolearbeidet, noe som ikke står i motsetning til prinsippet om at skolen skal gi sannferdige og realistiske bedømmelser.

I tråd med steinerpedagogikkens utviklingstanke antar vurdering og tilbakemelding stadig nye former tilpasset elevenes modningsnivå og selvinnsikt. De første skoleårene rettes den mer overordnede skriftlige årsvurderingen direkte til de foresatte, mens elevene får løpende vurdering i læringssituasjonen og gjennom samtaler med sine lærere. Etter hvert informeres elevene også skriftlig om skolens overordnede og oppsummerende vurderinger.

Vurderingsformene tar hensyn til hver elevs individuelle læringssituasjon. Det legges vekt på en god og utviklende dialog mellom lærer og elev, der en felles oppfatning av vurderingens innhold og mulige forbedringstiltak er målet. Det faglige nivået gis større vekt med tiden, i takt med elevenes økende evne til egenvurdering. Fra mellomtrinnet og i de høyere klassetrinnene tar elevene stadig større ansvar for egen læring basert på selvinnsikt og selvstendig vurdering av skolearbeidet.

Gjensidig vurdering der elevene gir tilbakemelding til hverandre kan integreres i undervisningen de siste skoleårene.

Ideen om en oppdragelse til frihet henger sammen med elevenes utvikling av selvinnsett på mange plan; faglig, personlig, sosialt og praktisk. Evnen til egenvurdering øves derfor gjennom alle skoleårene. Den egne frie vurderingsevnen, som er målet for de høyeste klassetrinnene, handler om å bevisstgjøre begrunnelser for egne valg, om å kjenne sine muligheter og begrensninger. Idealet for hele skolegangen er at den vurderingen lærerne gir i så stor grad som mulig stemmer overens med elevens selvforståelse.

Læreren

Lærerens arbeid spenner fra å utvise den pedagogiske takt som kreves for å vinne tillit hos barn og unge, til kreativ undervisningsformidling, selvstendig læreplanarbeid og skoleforvaltning. På den ene siden er læreren i steinerpedagogikken barnets følgesvenn og nærmeste forbundsfele, på den andre siden er hun eller han en representant for samfunnet i møtet med barna og deres foresatte. Steinerpedagogikken legger svært stor vekt på å skape en fruktbar og tillitsfull relasjon mellom elevene og deres lærere. Elevenes læring og utvikling stimuleres når de respekterer sine lærere og har tillit til lærerens formidlingsevne, dømmekraft og klasseledelse. Å pleie og utvikle relasjonen mellom lærere og elever utgjør en grunnsøyle i steinerpedagogikken. Idealet er at læreren kan være en god 'autoritet' i ordets beste forstand. En fruktbar dialog og gjensidig respekt mellom skole og hjem er likeledes med på å understøtte elevenes trivsel, læring og utvikling.

Mye av undervisningen på steinerskolen er lærerledet og har en formidlende karakter. Dette stiller læreren overfor daglige utfordringer med å utforme en levende, motiverende og kunnskapsformidlende undervisning. Bruken av fortellerkunst og idealet om en kunstnerisk utformet undervisning gir læreren bestemte utfordringer når det gjelder kombinasjonen av godt faglig nivå, engasjerende fremstillingsevne og tverrfaglig kompetanse. En lærer ved steinerskolen vil derfor behøve å være i kontinuerlig utvikling når det gjelder å utvide sin faglige horisont, sine evner til formidling og ivaretagelsen av sine sosiale forpliktelser. Lærerens engasjement i egen utvikling står i relasjon til hans eller hennes arbeid med å bistå barn og unge på deres utviklingsvei.

Utviklingsmotiver i steinerpedagogikken

Syvårsperioder

I steinerpedagogikken knyttes bestemte utviklingsmotiver til livets første tre syvårsperioder. Den første syvårsperioden er primært orientert mot utviklingen av viljen og mot kroppens konstitusjonelle modning. For barnehagen og elevene i første klasse legger pedagogikken vekt på at læring best skjer gjennom etterligning og lek knyttet til et stort spekter av sansende og bevegelsesmessige erfaringer.

I andre syvårsperiode vil elevene tiltales og stimuleres til læring basert på en god og tillitsfull relasjon til sine lærere. I første del av perioden er undervisningen rettet mot elevenes opplevelsesmessige og billedskapende evner gjennom øvende og kunstnerisk pregede arbeidsmåter. Senere legges det mer og mer vekt på en tenkende forståelse.

I den tredje syvårsperioden orienteres undervisningen primært mot elevenes egen dømmekraft og mot ungdommenes nye muligheter for etisk engasjement ved at de utvikler en ansvarlig og kjærlighetsfull relasjon til verden.

I læreplanen er inndelingen i syvårsperioder differensiert slik at hvert skoleår gis en egen tematisk profil. Noen skoleår vil være sterkere preget av nye erfaringer og faglige innslag, mens andre har mer karakter av bearbeidelse, øvelse og fordypelse av allerede kjente temaer.

Steinerpedagogikken fremhever bestemte alderstrinn der helt nye utfordringer for elevene settes i fokus for undervisningen. Disse nye innslagene faller sammen med en tredeling av syvårsperiodene, slik at viktige nye temaer og arbeidsmåter innføres når elevene er omkring 7 år, ved 9/10-årsalderen, ved ca. 12 år, rundt 14 år og ved 16/17 år.

Etter syvårsalderen med skolens introduksjon av skrivning, lesing og regning samt bearbeidelse av fortellinger, kommer tre skoleår hvor disse ferdighetene i hovedsak pleies og videreutvikles. Det legges vekt på øvelse og opparbeidelse av sikkerhet i forhold til læringen. I slutten av 4. klasse og i 5. klasse gis undervisningen et kvalitativt nytt preg; grammatikken innføres, og naturfaglige temaer som zoologi og geografi får en bredere plass og en ny karakter. Elevenes evne til selvforståelse og til mer abstrakt refleksjon gis tydelige utfordringer i denne alderen. For 12-åringen bærer læreplanen preg av et liknende skritt i retning av mer selvstendighet i tenkingen og en sterkere øvelse av dømmekraften. Undervisningen i blant annet fysikk og geologi introduserer nye læringsmåter og en ny type tenkende forståelse. 14-årsalderen innebærer at skolen igjen introduserer viktige og nye elementer i undervisningen som blant annet fokuserer på en bredere forståelse for kulturelle, demokratiske og etiske perspektiver i historie- og samfunnsfagene. Likeledes vil overgangen fra 1. til 2. videregående klasse medføre nye erkjennelsesmessige utfordringer for elevene. Som et av mange mulige eksempler kan nevnes fortellingen om Parsifal som grunnlag for 17-åringenes refleksjoner over det individuelle ansvar som påligger hvert enkelt menneske i forhold til dets handlinger og livsvalg.

Ved en slik rytmisk inndeling av skoleårene gis elevene rom og tid både til modning og opparbeidelse av trygghet i forhold til skolefagene. De markante nye innslagene gjør at skolegangen kan oppleves som fornyet, som aktuell og annerledes. For elevene betyr dette at egen utvikling vil kunne erfares og verdsettes, samtidig som nødvendig faglig sikkerhet etableres. I tabellen nedenfor er noen hovedtrekk av steinerpedagogikkens utviklingsidé skissert. Ved den konkrete utformingen av pedagogikken skjer det naturligvis en kontinuerlig utvikling innenfor hver av syvårsperiodene, slik at for eksempel læringen ut fra egen dømmekraft gradvis tiltales mer og mer lenge før 14-årsalderen.

Stikkordsmessig oversikt over syvårsperiodene i steinerpedagogikken

0 – 7 år	7 – 14 år	14 – 21 år
Læring gjennom etterligning	Læring via lærerens fremstilling	Læring ut fra egen dømmekraft
Sansning, lek	Opplevelse, øvelse	Kjærlighet til verden, forståelse
Vilje	Følelse	Tanke
Legemets fysisk-organiske utvikling	De rytmiske livsprosessene: eterlegemet	Kommunikasjon, relasjon: astrallegemet

Individuelle og sosiale utviklingsmotiv

Steinerskolens pedagogikk er grunnlagt på en spirituell utviklingsidé, i den forstand at skolen har menneskets helhetlige utviklingsbehov som motiv for sitt arbeid. Sett i et slikt perspektiv vil ikke nødvendigvis en begavelse på et bestemt område, eller en spesifikk læringsvanskelighet være til hinder for at en elev i hovedsak følger klassens faglige utviklingsvei. Steinerpedagogikken søker å hjelpe og utfordre den enkelte elev i forhold til dennes behov og evner. En helhetlig vurdering av hver elevs situasjon vil også ta hensyn til verdien av å lære i et fellesskap og til verdien av å gi eller motta hjelp der det trengs.

Studerer man det kognitive utviklingsnivået i en klasse på barnetrinnet, vil man kunne se stor spredning. Det kan være flere års forskjell i ferdighetsnivået innenfor enkelte fagområder. Men elever med svært ulik faglig legning kan med begeistring og utbytte fordype seg i en engasjerende undervisning der levende fortelling, kunst og håndverksaktiviteter inngår. Med klassen som basis gis de som trenger det ekstra hjelp eller ekstra utfordringer. Spesielt evnerike elever får tilleggsoppgaver og utfordringer som ivaretar deres motivasjon og behov for tilpasset opplæring. Steinerpedagogikken betoner med dette et sosialt element som bygger opp solidaritet og fellesskap. Barna lærer å bli trygge på hverandre, og den innbyrdes konkurransen begrenses.

Gjennom å regne med betydningen av fellesskapet i klassen tilstreber steinerpedagogikken en likevekt mellom utviklingen av individuelle kunnskaper og ferdigheter og sosial kompetanse. En kunstnerisk inspirert undervisningsmetode gir rom for at individet kan utfordres og utvikles i klassens helhetlige arbeidsmiljø. Den enkelte elevs læring i en undervisningstime vil alltid være individuell. Læreren fortelling vil oppfattes forskjellig av hver tilhører, og den kunnskapsmessige bearbeidelsen vil likeledes utføres individuelt. Steinerskolens undervisning vil være satt sammen slik at enkelte elementer sterkere betoner fellesskapet, mens andre typer oppgaver eller temaer er innrettet mot at den enkelte kan arbeide selvstendig ut fra sine forutsetninger.

Gjennom det rike tilfanget av muligheter for elevene til å bearbeide undervisningen gis samtidig læreren og hjemmet et godt underlagsmateriale for å vurdere elevenes læring og utvikling. Læreren kan iaktta og vurdere elevenes ferdighetsnivå på bakgrunn av varierte og mangfoldige prestasjoner. Slik kan både skole og hjem danne seg et bilde av elevens situasjon, og læreren kan legge opp undervisningen så den både blir utfordrende og samtidig ligger innenfor elevenes mestringshorisont.

Nedenfor følger en oversikt over hovedtemaene i hver av de tre syvårsperiodene som blir berørt av skolegangen.

Tenkning - følelse – vilje

Steinerpedagogikkens utviklingsdidaktiske idé fremhever hvordan barn og unges vilje, følelse og tenkning utgjør ulike utviklingstemaer, ulike områder for læring og utvikling. Hvert av disse områdene muliggjør bearbeidelsen av bestemte kunnskaper, ferdigheter og kompetanser. Kunnskap blir i denne sammenhengen oppfattet som kroppslig, situert og intersubjektiv i tillegg til tenkningens bevisste kunnskapshåndtering. Kunnskap verdsettes på mange plan, fra taus til eksplisitt, fra erfart til tenkt. Kroppslig og erfaringsbasert kunnskap danner grunnlaget for senere kognitiv læring og utvikling.

Pedagogikken i den første livsfasen er rettet mot viljen. Grunntanken er at barnet skal møte og bli kjent med verdens fenomener gjennom egen aktivitet. Disse viljesbetonte erfaringene danner et grunnlag for mer opplevelsesbetonte, følelsesmessige erfaringer i andre syvårsperiode. I steinerpedagogikken legges det vekt på at utviklingen av tenkningen kan bygge på de tidligere opplevelses- og viljesmessige erfaringene. Dette skaper helhet og sammenheng hos det oppvoksende mennesket.

Når tenkning og følelse virker sammen på en fruktbar måte, kommer det en hjertevarme inn i tenkningen, det oppstår begeistring og erkjennelsesglede. Når viljen på den rette måten virker med, kan man snakke om en person som er i stand til å handle etisk. I fruktbar samvirkning gir tenkning, følelse og vilje mennesket mulighet til å bli en positiv medaktør i verdens hendelser.

Betydningen av tanke, følelse og vilje i steinerpedagogikken er differensiert slik at veien fra vilje via følelse til tanke beskriver en stor, omfattende struktur for læringen gjennom de tre første syvårsperiodene. Nedenfor gis en kort presentasjon av hvordan læringspotensialet i ideen om tanke, følelse og vilje kommer til uttrykk i læreplanen.

Viljens rolle i barnehagepedagogikken

I steinerpedagogikken utgjør barnets viljesmessige aktivitet et primært orienteringspunkt for pedagogikken i første syvårsperiode. Begrunnelsen for dette er blant annet at høyere kognitive og emosjonelle ferdigheter trenger et frodig og livsnært erfaringsgrunnlag for sin frie utfoldelse senere i oppveksten. Pedagogikken er derfor utformet slik at barna lærer og utvikler seg gjennom handlende aktivitet. Barna på dette alderstrinnet har en virketrang og en erfaringslyst som pedagogikken søker å imøtekomme. Det legges vekt på at barna skal få leve ut sitt aktivitetsbehov på en fruktbar måte. Pedagogene har her en oppgave som aktive og handlende forbilder for barna. Barnehagen utformes som et tilrettelagt miljø der barna inviteres til sansning, etterlikning, bevegelse, samtale, kontemplasjon og lek. Her kan barna i stor grad være aktive og delta i aktiviteter sammen med voksne uten at de voksne hele tiden fører an. En pustende og rytmisk variert struktur på dagens, ukens og årsløpets aktiviteter skaper likeledes en ramme av trygghet, gjenkjennelse og forventning hos barna. Ideen er at miljøet, i tid og rom, rundt barnas aktiviteter skal by på viljemessige lærings- og utviklingsmuligheter.

Kommer man til en steinerbarnehage eller førsteklasse på en steinerskole, vil man der se vakre og fantasivekkende leker i naturmaterialer. Man vil se pedagoger som bevisst appellerer til etterlikning for å inspirere barnas virketrang. Den frie leken vil oppta en stor del av tiden. Ellers er dagen fylt med sang, eventyr, vers med rim og rytme, bevegelsesleker og maling, tegning eller modellering. Et godt måltid sunn mat skal både lages og spises. I denne alderen er turer og lekemuligheter ute i naturen begrunnet i steinerpedagogikkens særlige vektlegging av sanse- og bevegelseserfaringer i den første syvårsperioden.

Opplevelsenes betydning i andre syvårsperiode

I den andre livsfasen legger steinerpedagogikken vekt på elevenes interesse, engasjement og evne til å gå inn i lærende erfaringer med lyst og glede. Gjennom grunnskoleårene dukker så å si alle verdens fenomener opp i steinerskolens læreplan på en slik måte at undervisningen intenderer å anspore elevenes opplevelsesmessige engasjement. Undervisningen har i denne perioden følelsenes rike landskap hvor den kan bevege seg. Her kan elever og lærere sammen dra på oppdagelsesferd. I en undervisning som er emosjonelt inkluderende og kunstnerisk utformet, lærer barna om tall og bokstaver, om dyr, planter, mennesker og mineraler. Undervisningen kan få en rikere mening for elevene dersom den er forbundet med noe de gleder seg over eller tar avstand fra. Også de negative følelsene spiller en viktig rolle i pedagogikken. Læreren tar bevisst med følelsenes hele register i utformingen av sin undervisning. Nettopp pendlingen mellom alvor og humor, mellom konsentrasjon og fri utfoldelse, gir skoledagen sin friskhet og sin sannhetskarakter. I steinerpedagogikken knyttes den følelsesorienterte undervisningen til etableringen av gode vaner. Det gjelder både arbeidsvaner og mer kreative, emosjonelle eller intellektuelle vanemessige holdninger. Vanene bygges opp gjennom bevisste gjentakelser i undervisningen. Den gjentakende øvelsen er for øvrig et viktig element i utviklingen av både vilje og følelse. I kunst- og

håndverksundervisning, så vel som i matematikk, språk og en rekke andre fagområder, vil det være elementer av øvelse. Gjennom systematisk gjentakelse lærer elevene hva som kreves for å nå sine mål. Det er følelsen og viljen som i disse årene fletter seg i hverandre på en naturlig måte.

Tenknings rolle i ungdomsalderen

På ungdomstrinnet og i videregående skole rettes undervisningen i stadig større grad mot elevenes evne til selvstendig tenkning og dømmekraft. Dette gir seg uttrykk i at læreren tilrettelegger undervisningen på en måte som gir elevene mulighet til å reflektere over sammenhenger, trekke konklusjoner og skape egen argumentasjon. Faglig sett handler nå formidlingen om å presentere fagstoff som fenomener, slik at elevenes aktive tankemessige bearbeidelse av disse kommer i fokus for læringen. Læreren er i større grad den som spør og elevene gir svar.

Det er linjene, konsekvensene og perspektivene som nå skal frem i historie og samfunnsfag, mens historie som fortelling mer danner et bakteppe for refleksjon og tolkning. I naturfagene fremstilles eksperimenter i fysikk og kjemi, ofte ledsaget av at læreren presenterer eksperimentets historiske sammenheng. På bakgrunn av observasjon, bakgrunnskunnskap og egen refleksjon kommer elevene frem til en fenomenbasert forståelse av de forklaringsmodellene som anvendes i naturfagene. Også kunstfagene gis en utdypet teoretisk behandling disse årene. Samlet sett kan man si at steinerpedagogikken etter pubertetsalderen innebærer en bevisstgjørende gjennomarbeidelse av de fag og temaer elevene har møtt på en mer opplevd og aktivitetsmessig måte tidligere i skoleløpet.

For en ungdom på 16 år er det viktig å kunne ta stilling til hva som er rett og galt, å kunne forme egne refleksjoner omkring godt og ondt. De unge har et helt reelt ansvar overfor seg selv når det gjelder den videre utviklingen frem mot voksenalderen. Deres personlige dømmekraft blir hver dag stilt på prøve både i og utenfor skolen. Ungdommene trenger en tenkeevne som er rotfestet i deres eget sinn, en tenkning som står i sammenheng med egne opplevelser og handlekraft. Selverkjennelse og verdenskunnskap er parallelle motiver for steinerpedagogikken i ungdomsårene.

Tre konstitusjonelle utviklingsmotiver

Det andre hovedtemaet innenfor steinerpedagogikken betoner at menneskets jeg er inkarnert i en levende, følsom og relasjonsskapende kropp. Steinerpedagogisk teori legger vekt på at det fysiske kroppslige, det levende og det relasjonelle skal tematiseres og tillaes på ulike måter opp gjennom skolegangen.

Legemets fysisk-organiske utvikling

Frem til syvårsalderen er steinerpedagogikken innrettet mot å stimulere barna til en god legemlig-fysiologisk utvikling. Hele kroppen, men i særdeleshet hjernen og nervesystemet, gjennomgår en omfattende modning og utvikling disse årene. I steinerpedagogikken legges det vekt på en aktiv bruk av sanser og bevegelse for å understøtte denne utviklingen.

Den legemlige utviklingen fortsetter videre frem til langt inn i 20-årsalderen, men utgjør for steinerpedagogikken i den første livsfasen et hovedtema for barnets utvikling. Ideen er at barnet de første syv årene best mulig kan utnytte sitt utviklingspotensial gjennom en form for læring som knyttes til sansning, etterligning og bevegelse. Dette er aktiviteter som underbygger og stimulerer de dyptgripende forvandlinger som utspiller seg i nervesystemet, indre organer og i muskler og skjelett. En læring som betoner begrepsmessig forståelse og erindring av abstrakt tankeinnhold vil i henhold til steinerpedagogikken kunne forstyrre denne organisk rettede veksten.

Når barnet er modent for et nytt utviklingsstadium, viser det seg i en gjennomgripende endring av dets forhold til sin omverden. En mer innholdsorientert språkforståelse, en mer selvstendig erindring og en generelt mer inderliggjort opplevelsesevne vil karakterisere overgangen til andre syvårsperiode.

De rytmiske livsprosessene

Overgangen til andre syvårsperiode innebærer at barnet fra nå av er mottagelig for en ny type læring, en læring som også kan utspille seg rent mentalt i barnet. På samme måte som første utviklingsfase henger sammen med selve den fysiske kroppsutviklingen, er temaet i andre syvårsperiode alle de prosesser som utspiller seg i tiden. I mennesket er både organiske og mentale prosesser gjennomtrengt av rytmer. Hjerteslag, åndedrett og søvn er de mest fremtredende representantene for det mangfold av rytmer som virker i et menneskeliv.

Steinerpedagogikken arbeider ut fra den erfaringen at følelsesmessig engasjement stimulerer organismens rytmiske virksomhet. Det er et allment kjent fenomen at puls og åndedrett aktiveres når følelsene blir berørt. Gjennom en riktig betoning av opplevelsesnyansene i undervisningen legges det opp til en styrking av elevenes rytmiske konstitusjon.

Steinerpedagogikken søker gjennom hele den neste syvårsfasen å understøtte disse nødvendige og livgivende prosessene i barna. Dette gjøres ved å betone en kunstnerisk og en bevisst oppbygget rytmisk undervisningsform. Hele timeplanen, så vel som hver enkelt undervisningsøkt, utformes med hensyn til en god og bærende rytme. Teorifag og kunstneriske fag kombineres for å skape en helhetlig og variert dags- og ukerytme. Ro og bevegelse, alvor og humor, musiske og formmessige innslag søker å skape frodighet og engasjement i hver enkelt undervisningstime. Søvn inngår som et svært viktig rytmisk element i undervisningen. Ved at læreren lar barna sove på nytt undervisningsstoff før det bearbeides videre vil det kunne befruktes av nattens glemsel og fordypes i samtalen neste dag. Gode arbeidsvaner, oppøving av erindringsevnen, gjentakende øvelser i kunst og håndverk samt etableringen av ferdigheter som regning, skriving og lesing tilhører denne utviklingsfasens viktige temaer.

Fra 7-årsalderen legger steinerpedagogikken vekt på å gi rom for at barnet kan få kontakt med sine nærmeste voksne på en ny måte. Mens etterligningen og den frie leken preget pedagogikken i første syvårsperiode, er det en indre forbilledannelse som nå anspores. Læreren som akseptert og tillitvekkende voksen er en vesentlig pedagogisk ressurs for barn i denne alderen. Gjennom å være en ekte og naturlig autoritet for elevene kan læreren bistå deres læring og utvikling på en god måte.

I andre syvårsperiode retter pedagogikken seg blant annet inn mot barnets sans for nyansene i lærerens språklige uttrykk. Derfor legges det vekt på bruken av fortellerkunst i undervisningen. En rik og bevisst bruk av språklige bilder søker på denne måten å stimulere elevenes våknende tenkeevner. Slik kulturhistorien gjenspeiler en utvikling fra mytisk tid over de store fortellende epos og frem til filosofiens fødsel, slik endrer læreren sin undervisningsmessige fremstillingsmåte fra skoleår til skoleår. I hele denne syvårsperioden fremheves de opplevelsesmessige aspektene av undervisningen. Dette bevares selv om en mer vitenskapelig tenkning øves fra 12-årsalderen. Generelt er de siste klassetrinnene i denne andre syvårsperioden gradvis orientert mer i retning av den selvrefleksjon og dømmekraft som karakteriserer tiden etter puberteten.

Kommunikasjon og relasjon

Puberteten innebærer store omveltninger både kroppslig og på et mentalt plan. Samtidig som kroppen blir i stand til å føre slekten videre, skjer det en selvstendigjøring av de unges sjeleliv. Sympatier og antipatier, interesse og aversjon oppleves dypere og mer individuelt. De unge

utvikler nye evner til kommunikasjon med både mennesker og natur. Disse evnene kan sammenfattes i et omfattende kjærlighetsbegrep; en individualisert og ansvarstagende måte å forholde seg til verden på. Kvalitativt nye relasjoner kan oppstå.

I steinerpedagogikken utfordres disse nye evnene med en undervisning som søker å underbygge en harmonisk utvikling av dømmekraften og evnen til selvrefleksjon. En god bedømmelse har både den klare tanke og et rikt erfaringsgrunnlag som sitt utgangspunkt. Likeså er det en forutsetning for riktig bedømmelse at interesse, velvillighet, fordomsfrihet og evnen til kritisk refleksjon er til stede.

Gjennom at elevene på en engasjerende måte lærer om verdens fenomener i den andre livsfasen, kan de etter puberteten fatte en fornyet og mer bevisst interesse for sine omgivelser.

Undervisningen vil understøtte ungdommenes eget forhold til sin omverden og til sine medmennesker. På skolen øves evnene til bevisst samarbeid, til forståelse som grunnlag både for aksjon og akseptering. Utviklingstemaet er kommunikasjon og relasjonsbygging i ordets aller videste betydning.

Undervisningen gis et fenomenologisk preg ved at naturvitenskapelige eksperimenter eller historiske fakta presenteres for elevene på en slik måte at de selv kan finne frem til og uttrykke lovmessigheter og sammenhenger. Ordet *fenomen* har siden antikken innehatt en dobbel betydning og kan uttrykke både det som viser seg i det ytre og det som kommer til syne på bevissthetenes arena. Ordets rot *fanos* (gr.) betyr lys eller fakkell og kan på mange måter stå som et nøkkelbegrep for steinerpedagogikken i den tredje syvårsperioden. Ved at undervisningen fokuserer på verdens fenomener, og gjennom individuelt øvet forståelse kaster lys over disse, søker pedagogikken å stimulere til en respektfull holdning overfor natur og medmennesker. En virkelig kommunikasjon innebærer både evnen til å skape en klangbunn i det egne sinnet for verdens fenomener samt en dyktighet i dømmekraft og handling.

Sansningens betydning i steinerpedagogikken

I steinerpedagogikken legges det vekt på sanseerfaringene som en kilde til utvikling, livskraft og trivsel. Rike sanseerfaringer kombinert med frodig bevegelsesutfoldelse og emosjonell åpenhet i barneårene gir grobunn for utviklingen av sentrale funksjoner i hjernen, nervesystemet og kroppens organer forøvrig. Gjennom sansene får barna kontakt med verden omkring seg og med sin egen kropp. Sansene gir bevisstheten dens grunnleggende arbeidsmateriale, og for en pedagog vil dypere kunnskaper om sansningens vesen være et redskap til bedre å forstå de utviklings- og læreprosesser som foregår i barnet.

Steinerpedagogikken legger vekt på at alle sansene virker sammen i en totalitet. Først gjennom sansningens samvirke kan det oppstå en virkelighetserfaring hos det iakttagende mennesket. Et eksempel er hvordan øyet oppfatter både lys- og fargefenomener, og romlige eller bevegelsesmessige kvaliteter. En gjenstand beskrives gjerne ved sin farge og form. Det foregår en ubemerket slutning, en tenkende virksomhet, idet fargefornemmelsen kobles sammen med formopplevelsen. Og denne mentale koordinasjon av de forskjellige sanseområdene skaper, i følge Rudolf Steiner, erfaringen av at det som iakttas er virkelig. Det som kun oppfattes av én sans, mangler en slik virkelighetsdimensjon. I et slikt perspektiv er det tydelig at eksempelvis bevegelses- og likevektssansene innehar viktige funksjoner som motspillere til de andre sansene. Gjennomgående søker steinerpedagogikken en bevisst bruk av sammensatte og kombinerte sanseerfaringer. Eurytmiundervisningen er et eksempel på hvordan elevene øver en slik sammenføring av ulike sansekvaliteter. Eurytmi er en bevegelseskunst som tar utgangspunkt i musikk eller poesi. Idealet er at diktet eller musikkstykket skal synliggjøres gjennom bevegelse. Elevene beveger seg samtidig som de lytter til språk eller toner. Lyttingen er aktiv fordi den

ledsages av uttrykksfulle bevegelser. Ideelt sett vil alle skolefagene inneha elementer av sansemessig samspill. Dette gir læringen virkelighetsnærhet.

I steinerpedagogikken brukes ulike former for bevegelsesøvelser i forbindelse med både alminnelig og terapeutisk språklæring. Det finnes en rekke overensstemmelser mellom finmotorikk, bevegelsesevne og språkutvikling. Språkbegrepet kan i pedagogisk sammenheng utvides til å gjelde kommunikasjon i en friere betydning. Tenkere som Paracelsus og Jacob Böhme var opptatt av å forstå naturen som en språkytring; å lese i naturens bok. På en tilsvarende måte har bevegelseserfaringer vist seg å være formidlere i mange lærings situasjoner. Fagene kommer *til orde* gjennom bevegelsesaktiviteter. En steinerpedagog bruker bevegelse til så og si alle undervisningsfag de første skoleårene. I matematikk læres gangetabellen rytmisk gjennom hopp og klapp, og i skriveopplæringen utledes bokstavformene av male- og tegneøvelser. Man søker overalt å skape en samvirkning mellom hånd og ånd. Dette fordyper kunnskapen, gjør den erfarbar og legger grunnlaget for en handlingskompetanse.

Denne forbindelsen av de ulike sanseerfaringene gir pedagoger og oppdragere viktige perspektiver på deres virksomhet. Berøring, rytmer og bevegelse slår an strenger i barnet som virker intimt sammen med utviklingen av sosiale og kognitive ferdigheter. Derved får opplevelser ute i naturen, leken og de kunstneriske aktivitetene en utvidet pedagogisk betydning. Læringen med kroppen gir livsnære erfaringer og skaper en kreativ atmosfære hvor teoretisk og praktisk livskunnskap kan smelte sammen.

Tenkningens utvikling i lys av læreplanen

I den faglige og metodiske utviklingen som det legges opp til i Steinerskolens læreplan, vil tenkningens utvikling pleies og utfordres på ulike måter helt fra førskolealderen og frem til avslutningen av videregående skole.

Evnen til erkjennelse er komplisert og sammensatt. Fra de fleste av livets områder kan det pekes på ferdigheter som er relevante for tenkningen: utholdenhet, konsentrasjon, bevegelighet, nøyaktighet, toleranse, fantasi, undring osv. Tenkningen bygger på alle de erfaringer og opplevelser et menneske har hatt. Steinerpedagogikken vektlegger en systematisk utvikling av tenkningens ulike aspekter. Målet er at elevene ved skolegangens avslutning skal kunne mestre hele tenkningens komplekse register.

Førskolealderen - seksåringen

I steinerpedagogikken danner førskolebarnets bevegelses- og sanseerfaringer et viktig fundament for den videre utvikling av tenkningen. I flere av sine pedagogiske foredrag peker Rudolf Steiner på en sammenheng mellom den motoriske utviklingen og fremveksten av språk- og tenkeferdigheter. Kroppen har sin egen 'grammatikk' og logiske struktur. Gjennom en pedagogisk vektlegging av bevegelighet, koordinasjon og balanse, vekkes det i barnet en sans for sammenhenger, for årsak og virkning og for utforskningens mange muligheter. En pedagogikk som kontinuerlig arbeider med sansemotorikken, bygger samtidig opp en grunnleggende bevissthet om størrelse, vekt, form og romlig plassering hos barna. Dette er sentrale begrepsmessige kvaliteter som peker på korrespondansen mellom bevegelsenes erfaringsverden og tenkningens grunnelementer.

Også etterligningen innebærer et viktig forstadium for tenkningen. Når et barn lærer ved etterligning, er det en forutsetning at barnet både sanser og forbinder seg bevegelsesmessig med den aktuelle handlingen. Sansningen innebærer en inderliggjøring, en medopplevende kommunikasjon. Overgangen fra sansning til bevegelse rommer et skapende og kreativt moment. De etterlignende bevegelsene kommer i stand etter at en indre bearbeidelse av sansningen har funnet sted. I den frie, egeninitierte leken fortsetter gjerne barnet å eksperimentere videre med de

bevegelser det har forbundet seg med gjennom etterligning. Barnet forsker i sin lek. Dette er en parallell prosess til den abstrakte tenkningen som utvikles i ungdomsårene. Tenkende erkjennelse forutsetter en inderliggjøring av problemstillingen, og den videre forståelsen er avhengig av en prøvende og søkende tankebevegelse før det kan skapes en konklusjon. Steinerpedagogikken prioriterer barneårenes rike kroppslige, situerte og intersubjektive kognisjon.

2. - 4. klasse

Fra 2. - 4. klasse vil steinerskolens undervisning ivareta og videreutvikle bevegelses- og sanseerfaringene fra den første livsfasen. Et element av etterligning vil være tilstede i all senere læring, men nå vektlegges et nytt og viktig aspekt av tenkningen. Det er den billedskapende forestillingsdannelsen som settes i fokus.

En elev som lytter til en billedrik fortelling, vil visualisere de beskrevne hendelsene for sitt indre øye. Barn i denne alderen har ofte en særskilt evne til dette og kan bli svært engasjerte av sin egen billedskapende med-deltagelse når læreren forteller. Elevene setter farge og form på det som beskrives. Selv om fortellingen kun antyder noen av de elementene som er tilstede, vil barnets egen forestillingsevne fylle ut og individualisere det fortalte. Et landskap som skisseres med enkle fortellermessige bilder, vil av elevene gis egne tolkninger der det konkrete innholdet av fjell, vann, vegetasjon og atmosfæriske forhold varierer. Hvor ulik én og samme fortelling oppfattes, kan læreren se av elevenes forskjelligartede tegninger og malerier.

Fortellerstoffet de tre første skoleårene rommer eventyr og legender, men også konkrete skildringer av dyr, planter og naturfenomener. Elevene får høre historier fra liv og arbeid i førindustriell tid og fargerike fortellinger fra Det gamle testamente. Slik blir de kjent med grunnleggende identitetsskapende motiver fra menneskehetens historie og fra naturen. Her legges et viktig grunnlag for selvforståelse og verdensinnsikt. Samtidig øver elevene egen fortellerevne og inviteres tidlig inn i prosessen med å utforme sin egen identitet.

For tenkningens utvikling er det flere kvaliteter som øves gjennom billedrike fortellinger. Allerede Platon og Aristoteles pekte på at tenkningen har billedkarakter. Metaforer og andre språklige bilder inntar generelt en viktig funksjon når noe nytt skal læres. Bildene kan danne en bro fra det kjente og over til ukjent fagstoff. Også tenkningens kreative og nyskapende sider er knyttet til en billedlig eller metaforisk forståelsesevne.

Å skape indre bilder er en rik og sammensatt prosess. Et forestilt bilde vil alltid søke mot en helhet, det vil ha sin horisont og sitt perspektiv. Barnet visualiserer gjennom å forvandle en språklig formidling til egne indre bilder. En tidsprosess gjøres romlig. Barnets bevissthet blir en billedarena der hendelser utspiller seg i en forstått og selvskapt sfære. Den aktiviteten som øves, vil være grunnleggende for den videre utviklingen av tenkningen. Barnet lærer å holde et visualisert innhold i sin bevissthet, det lærer å forbinde hendelsene med hverandre i forhold til fortellingens tidsstrøm, og det utfører disse tankeøvelsene dypt forbundet med sin egen aktive kreativitet. Selv om ikke barnet har noen direkte rolle i det som fortelles, vil barnets billedmessige forestilling av handlingen ubevisst inkludere seg selv i hendelsene. Det som er sett, er sett av noen.

5. og 6. klasse

5. og 6. klasse innebærer at nye erkjennelses-prinsipper tas i bruk. I 5. klasse vil store deler av læringen rettes mot alle de sammenhenger og analogier som kan oppdages og studeres i undervisningen. Analogiene er et forstadium til den mer strengt kausale tenkningen. Analoge sammenhenger kan beskrives ut fra ytre eller indre slektskap. En blekksprut ligner på menneskets hodeform, et verb i grammatikken uttrykker en handling, en teller i brøkkregningen forholder seg til sin nevner, barnets hjemsted danner et utgangspunkt for å bli kjent med hele norgeskartet. Læring

og forståelse bygger på at det skapes sammenhenger mellom verdens fenomener. Det bygges broer fra det kjente til det ukjente. I steinerpedagogikken øves denne evnen til å finne analoge sammenhenger gjennom et helt skoleår. Analogiene gir et større spillerom for forståelsen enn den senere naturlovmessige tenkningen. Gjennom selv å oppdage sammenhenger lærer elevene å skape retning og konsekvens i sin tenkning. I forhold til den rene billedoppfattelsen vil en analog tenkning miste noe av helhetsperspektivet, men vinne i skarphet og tydeliggjøre de enkelte fenomenenes forbindelse med hverandre. Et sterkere element av styring og bevegelse bringes inn i forståelsen.

Allerede i 6. klasse legges det vekt på et nytt aspekt av tenkningen. Både i natur- og i kulturorienterte fag kan det pekes på sammenhenger som er mer forpliktende enn analogier, men som ennå ikke kan uttrykkes som rene kausale begrep. Et eksempel fra undervisningen er at i botanikken vil læreren legge vekt på å studere den enkelte plantens sammenheng med sitt miljø. Hvordan innvirker lys, vind og fuktighetsforholdene på plantens vekst? Hvilke planter trives i et bestemt miljø? Hvordan ser den samme planteart ut dersom omgivelsene er forskjellige? Gjennom en slik tilnæringsmåte vil elevene oppdage lovmessigheter som har en dynamisk og kompleks karakter. Sammenhengene er ikke lenger så frie som i analogienes verden, men har ennå rom for variasjon og individuelle kvaliteter. Her har man å gjøre med en bevegelig eller plastisk kausalitet.

7. klasse

7. klasse innebærer en steinerpedagogisk milepæl sett i perspektiv av tenkningens utvikling. Dette skoleåret gir læreplanen de naturvitenskapelige fagene en stor bredde. I fag som fysikk, geologi og historie vektlegges nå en forståelse for årsak og virkning. Et eksempel på dette kan være eksperimentet med monokord i den første akustikkundervisningen. Elevene iakttar hvordan tonen fra en streng klinger en oktav høyere når strengens lengde halveres. Bare en liten unøyaktighet i forhold til halvingen av strengelengden vil føre til et uharmonisk klingende intervall. Her er sammenhengen ufravikelig og nøyaktig; halv lengde gir oktavintervall. Det er ikke rom for bevegelighet eller fabulering i denne naturlovmessige sammenhengen. Årsak og virkning forholder seg her klart og matematisk lovmessig til hverandre. En slik begrepsmessig strenghet er riktignok sjelden og begrenset til visse aspekter av naturvitenskapen, men den danner et viktig stadium i tenkningens utvikling. Klarhet og forutsigbarhet er kvaliteter som bevisstgjøres og øves i en slik undervisning.

I historieundervisningen vil man ikke kunne operere med en slik streng konsekvens i forholdet mellom årsak og virkning, men også her rettes elevenes bevisste forståelse mot hva de ulike historiske hendelsene har betydd og fortsatt betyr i nåtiden. Linjene i historien trekkes frem, og konsekvensene av fortidens hendelser drøftes med elevene. Kontrafaktiske spørsmål introduseres for å skape samtaler og refleksjon om hva som kunne ha hendt i historien.

I matematikkundervisningen innføres algebra i sammenheng med areal- og prosentregningen. Bruken av bokstaver som representanter for de konkrete tallverdiene medfører en øvelse i abstraksjon. I algebraen fokuseres det sterkere på ideene bak matematikken, sammenlignet med den mer operative bruken av tallene. Evnen til å tenke abstrakt gir større frihet og åpenhet i erkjennelsen. Dette er et viktig skritt på veien til tankens frigjøring fra den konkrete sanse- og erfaringsverdenen.

8. og 9. klasse

Undervisningen i 8. klasse retter seg mot en helhetlig forståelse der alle de opparbeidete aspektene av tenkningen tas i bruk. I historie er temaet disse årene renessansen, de store oppdagelsesreiser, reformasjonen og den industrielle revolusjon. I naturfagsundervisningen introduseres den første kjemiundervisningen med tema forbrenning, og humanbiologien knyttes til anatomi og

sunnhetslære. Alle disse fagene er eksempler på områder der en helhetstenkning øves. Elevenes individuelle holdninger og sosiale bevissthet vil involveres og utfordres. Elementer av en opplevelsesmettet visualisering kombineres med abstrakt teknisk informasjon. Elevene vil erfare at skolefagene angår dem helt konkret i forhold til egen livsstil og personlige valg, samtidig som den gir informasjon om fjerne forhold og abstraherte fakta. Tenkningens nye utfordring disse årene er syntesen og utviklingen av den personlige dømmekraften. Opparbeidelsen av disse ferdighetene gir rom for den videre personlighetsdannelsen i ungdomsårene.

10. klasse og videregående trinn

Undervisningen det siste året på ungdomsskolen og på det videregående trinn, fullfører og kompletterer denne utviklingen av helhetsperspektivet i tenkningen. Økende grad av abstrakt tenkning øves i sammenheng med en utvidelse av kunnskapshorisonten. Undervisningen i 10. klasse og i det første videregående skoleåret er preget av at elevene arbeider med grunnleggende lovmessigheter både i natur- og samfunnsfagene. Det legges vekt på orienterende oversikt og på fenomener som lar seg studere på en relativt enkel og likefrem måte. Varmelære og klassisk mekanikk i fysikkundervisningen er eksempler på dette. Disse to årene gis tenkningen rom for modning. Elevene opparbeider en sikkerhet i forhold til den nyervervede dømmekraften.

På 2. videregående trinn får de unges erkjennelsesevner en ny utfordring. Skolen tar opp mer eksistensielle temaer som ikke kan behandles like rettferdig som fagene de to foregående årene. Undervisningen i middelalderkultur og -historie viser hen på dypere aspekter av tilværelsen. Spørsmål om tro og tvil gis bredere plass. Elektrisitetlære og cellens biologi kan likeledes gi rom for utvidete spørsmålsstillinger og innby til kontemplasjon over materiens og livets komplekse natur. Elevenes individuelle og etiske forhold til fagenes iboende problemstillinger blir gjennomgående sterkere betonet.

I siste videregående klasse trekker undervisningen blant annet frem temaer som på nytt belyser individets forhold til fellesskapet. Det faglige innholdet gis en helhetlig orientering, slik at for eksempel evolusjonslæren behandles i biologiundervisningen. Individets faglige forståelsehorisont søkes kombinert med både selverkjennelse og sosial kompetanse. Det selvstendige arbeidet med årsoppgaven står i sammenheng med en integrasjon av kunnskap, erfaringer, forskende holdning og personlige veivalg. Målet er å stimulere til en tenkning som er rotfestet i elevenes egen erfaringsverden, samtidig som tanken gis mot og inspirasjon til å erobre nytt land i fellesskap og samforstand med andre.

Historikk og organisasjonsform

Steinerskolenes læreplan i et historisk perspektiv

Den første steinerskolen ble etablert høsten 1919 i Tyskland. Forretningsmannen *Emil Molt* fra Stuttgart hadde engasjert seg for en reform av hele delstatens skolesystem etter første verdenskrig, men da dette slo feil, stilte han midler og lokaler til disposisjon for å starte en skole for barna til arbeiderne på sigarettfabrikken *Waldorf Astoria*. *Rudolf Steiner* ble bedt om å lede lærerkollegiet og om å utvikle ideer til skolens pedagogikk. I 1926 etablerte *Elisabeth Grunelius* den første steinerbarnehagen i tilknytning til skolen i Stuttgart.

I Tyskland og de fleste andre land har steinerskolene beholdt betegnelsen *Waldorfskoler*, mens den første norske steinerskolen, som ble startet i Oslo i 1926, fikk navn etter pedagogikkens grunnlegger og ble hetende *Rudolf Steinerskolen i Oslo*.

Steinerpedagogikken ble utformet i en tid da deler av Europa lå i ruiner etter første verdenskrig. Skolen hadde fra første dag en uttalt intensjon om å være aktivt med i utviklingen av nye samfunnsformer. Gjennom en pedagogikk som ikke lenger ville hvile i den kulturelle og politiske arven som hadde ført Europa ut i krig, ønsket steinerskolen å skape grobunn for noe nytt. Idealet om en ansvarlig og demokratisk forankret autonomi for skolen og hele utdanningssektoren ble fremsatt som et viktig fornyende prinsipp.

I årene fra 1919 til 1924 holdt Rudolf Steiner noe over 200 foredrag om pedagogikk. Disse foredragene fremsatte en rekke ideer og ansatser til en fornyelse av pedagogikken. Grunnstrukturen i steinerpedagogikkens læreplan ble således formulert ut fra et kulturelt og samfunnsmessig engasjement.

Steinerskolenes læreplan kom til i en tid da reformpedagogikken sto sentralt i Europa, og den progressive pedagogikken var under utvikling i USA. Reformpedagogikken hadde som sitt primære mål å bryte med en læreplantenkning og med pedagogiske metoder som ensidig fokuserte på en kognitiv og hukommelsesorientert læring. En allsidig og mer helhetlig læreplantenkning gjorde seg gjeldende. Man søkte å integrere praktisk, kunstnerisk og teoretisk virksomhet i skolen. Pedagogikken ble i stor grad sentrert rundt barnet og dets evner, motivasjon og beredskap til å lære. På mange måter kan steinerpedagogikken sies å tilhøre den reformpedagogiske bevegelsen, men Rudolf Steiner søkte en balanse i steinerskolens læreplan ved også å anerkjenne samfunnets perspektiv i en tid da pedagogisk nytenking gjennomgående var barne- og elevsentrert. I større grad enn mange av reformpedagogene la også Steiner vekt på grunnleggende kunnskaper og faglighet i undervisningen. Han argumenterte for lærerens betydning i formidling og klasseledelse og snakket om en steinerpedagogisk undervisningskunst. Steinerskolens læreplan oppsto nettopp i dette møtet mellom allmenne ideer om elevenes utviklingsbehov og tanker om hva som kreves for å leve i et økonomisk, demokratisk og kulturelt menneskefellesskap.

Steinerpedagogikken er internasjonal, og dens læreplan har dannet grunnlag for undervisning på alle jordens kontinenter, innenfor forskjellige religiøse, kulturelle og økonomiske forhold. Det vide og omfattende læreplanskonseptet som oppstod ut fra steinerpedagogikkens grunnleggende idéer, har latt seg konkretisere innenfor til dels svært ulike samfunnsmessige og kulturelle rammer. Steinerpedagogikkens inkluderende og vidtfaavnende læreplansyn har likeledes ført til at de norske steinerskolene har kunnet beholde sin grunnleggende læreplanstruktur gjennom et tidsrom hvor den offentlige skolen har endret sin læreplanprofil flere ganger.

Appendiks 1

Forholdet til *Læreplan for grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring, generell del*

En sammenligning mellom *Oversikt - steinerpedagogisk idé og praksis* og *den generelle delen* i læreplanverket for Kunnskapsløftet viser to ulike tilnærminger til samme tematikk og problemstilling.

*Generell del*s betoning av det meningsseekende, det skapende, det arbeidende, det allmenndannende, det samarbeidende og det miljøbevisste menneske er verdsatt og ivaretatt også i steinerskolens plan, men med andre ord og med mange tillegg. Den sammenfattende delen i *generell del*, om det integrerte menneske, stiller opp et antall paradokser eller dilemmaer i forhold til spenningen mellom individ og samfunn. Denne tematikken er ivaretatt av steinerskolens læreplan både i oversiktsdelen og i beskrivelsen av fagenes formål, perspektiver og kompetansemål.

Forholdet mellom *generell del* og steinerskolens plan kan best beskrives av det klassiske begrepsparet nødvendig og tilstrekkelig. *Generell del* står ikke i noen motsetning til steinerskolens plan, men er heller ikke tilstrekkelig som beskrivelse av steinerpedagogikken. Innholdet i *generell del* er på ingen måte i konflikt med steinerskolenes læreplan.

Planen er ført i pennen av Arve Mathisen